

Башлы Н.И.

Центральноукраїнський національний технічний університет

ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСЫ ПОРТАЛА «ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АРХИВ КИРОВОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ»

Аннотация

Одной из главных задач архивного учреждения является включение ретроспективной информации в научный оборот. Для облегчения этого процесса целесообразно использовать интернет-ресурсы. Электронные ресурсы отражают чрезвычайно важную роль информационно-коммуникационной функции архивных учреждений и имеют некоторые преимущества с традиционными средствами. В статье рассмотрены составляющие веб-сайта Государственного архива Кировоградской области и намечены основные направления и перспективы дальнейшего развития портала.

Ключевые слова: архив, Интернет-ресурс, сайт, архивный информационный ресурс, фонд.

Bashly N.I.

Central Ukrainian National Technical University

INTERNET PORTAL RESOURCES «STATE ARCHIVES OF KIROVOGRAD REGION»

Summary

One of the main tasks of archival institutions is the inclusion of retrospective data in the scientific revolution. To facilitate this process, it is advisable to use online resources. Electronic resources reflect the crucial role of information and communication functions of archival institutions and have some advantages with traditional means. The article examines the components of the website of the State Archives of Kirovograd region and outlined the main directions and prospects of further development of the portal.

Keywords: archive, Internet resource, website, archival information resource, fund.

УДК 94:338.246.8(477)«1943/1950»

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ДОСЯГНЕННЯ ВОЄННОЇ ДОБИ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР ВІДБУДОВИ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УРСР (1943-1950 РОКИ)

Ващенко С.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У роботі досліджуються причини використання науково-технічних досягнень воєнної доби для потреб народного господарства УРСР. Розкривається вплив та значення військової промисловості на розвиток науки, використання цих досягнень для потреб відбудови народного господарства. В період Другої світової війни відбувся значний науковий зліт, який призвів до великої кількості відкриттів. Також розкриваються принципи управління промисловістю та заводами під час війни на прикладі Наркомату танкової промисловості та заводом Танкоград. Саме спрощення системи управління під час війни призвело до підйому наукової думки та піднесення руху ініціативності. Все це мало бути використане у процесі відбудови народного господарства.

Ключові слова: відбудова, війна, військова промисловість, досягнення, народне господарство.

Постановка проблеми. Друга світова війна призвела до небачених економічних та людських втрат. Серед територій, які понесли дані втрати в період війни, знаходиться УРСР. Неможливо навіть точно підрахувати збитки, нанесені господарству УРСР в ході бойових дій. Але характерною рисою Другої світової війни стало те, що саме під час неї відбувся небачений науковий зліт: нові типи військової техніки, новітні методи масового промислового виробництва, відкриття в галузі ядерної фізики, аеродинаміки, оптики та зв'язку, металургії кольорових і рідкісних металів, автоматичного електрозварювання, хімічних

технологій і медичної науки. Вже тоді більшість науковців та конструкторів почали задумуватися про використання в мирних цілях військово-технічних досягнень для відновлення народного господарства країни. Військова промисловість стала основою процесу відновлення економіки країни та вплинула на розвиток і модернізацію промисловості й техніки, що дало можливість перемогти ворога і у короткий час провести відбудову народного господарства країни, але на жаль, даному питанню внеску військової промисловості у відбудову народного господарства не надавалась належна увага серед істориків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В історіографії проблема впливу військово-технічних досягнень на відбудову народного господарства УРСР в 1943-1950 рр. опосередковано висвітлюється у працях І. Бубнова [1], В. Литвина [2], Г. Лупаренко [3] В. Сергійчука [4-5], Я. Чадаєва [6]. Наприклад в праці Г. Лупаренко «Внесок конструкторів танків в розробку тракторної техніки» знаходимо цікаве твердження: «Про розробку конструкторами танків тракторів ми в основному дізнаємось з біографічних джерел. Але в таких роботах інформація обмежується згадкою про марку чи модель трактора, рідше вказується кількома словами значення машини підкріплене медалями та преміями» [3, с. 4].

Джерельну базу дослідження складають документи, які знаходяться в фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України: «Наукові дослідження співробітника Комісії про роль та значення промисловості УРСР в економіці Радянського союзу /автор невідомий/ [7], «Науково-дослідження співробітника Комісії про політичні та економічні основи відродження промисловості в ході Великої вітчизняної війни /автор невідомий/ (1943-1945 рр.)» [8] та «Наукове дослідження співробітника Комісії Времевої Т.А. про відбудову промисловості УРСР в роки Великої Вітчизняної війни» [9]. У справах розповідається про військово-технічні досягнення та їх значення для відбудови народного господарства УРСР не лише для України, а й для СРСР в цілому.

Також важливе значення для даного дослідження мають архівні матеріали, які знаходяться в Центральному державному архіві громадських об'єднань України: довідки, листування про стан науково-дослідних установ, роботу Академії наук УРСР і заяву академіка Крилова, в якому на 28 аркуші йдеться мова про досягнення автоматичного зварювання під час війни та подальші плани Інституту на розвиток та впровадження у виробництво автоматичного зварювання [10] та «Матеріали отделов ЦККП(б)у и Наркоматов УССР к докладу тов. Хрущева Н.С. по вопросу восстановления и работы промышленности (далее неразборливо)», в якій розповідається про хід відновлювальних робіт та будівництво нових заводів.

Формулювання цілей статті. Є опис використання військово-технічних досягнень для потреб відбудови народного господарства УРСР.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дана проблема щодо відбудови народного господарства УРСР в 1943-1950 рр. висвітлювалася в низці праць, проте невирішеним залишалася питання саме військово-технічних впроваджень у відбудову народного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початком війни був введений план мобілізації виробництва військової техніки. Це відбувалося в складних умовах окупації та евакуації величезної кількості промислових підприємств і техніки на схід. Машинобудівникам в умовах гострого дефіциту палива та енергії довелося розгорнути виробництво найскладнішої військової техніки [1, с. 14-15].

В умовах обмеженості сировинних, паливних, енергетичних ресурсів та виробничих потужностей потрібно було напружено шукати і знаходити

оптимальні шляхи їх використання. В ході цього зростання продуктивності праці відбувалося в основному за рахунок вдосконалення технології та організації виробництва. Ось чому можна сказати, що Танкоград став у роки війни зразком сучасних науково-виробничих об'єднань [5, с. 209].

Також новою формою організації наукової діяльності у воєнні роки стало створення низки спеціальних комісій, які об'єднували і спрямовували зусилля великих колективів вчених різних галузей знань, завданням яких було вирішення проблем оборонного та економічного потенціалу країни [6, с. 208-209].

В роки війни організаційна та сформована структура управління була надзвичайно простою, в ній були відсутні ланки, які виконували передавальні функції. Нова структура управління була розрахована на безпосередній зв'язок керівника з підлеглими. Можна розглянути дану систему управління на прикладі танкової промисловості та заводу Танкоград: наркомат танкової промисловості не мав ніяких головних управлінь, а всі поставлені завдання повинні були вирішувати відділи його центрального апарату, в ході тісної співпраці з підпорядкованими заводами. На заводі Танкоград, де працювали десятки тисяч осіб, керівництво виконувалося через два галузевих відділи (танковий і моторний), в свою чергу дані відділи мали невеликий апарат, інші цехи були безпосередньо підпорядковані директору заводу. Все це покращувало взаємодію колективу заводу та давало директорів можливість бути свідком організації всіх справ [5, с. 214-215]. «Прямая непосредственная связь низших звеньев управления между собой, как засвидетельствовал опыт Танкограда, оказалась более эффективной, чем если бы руководство этой важной работой было централизовано и, наверное, забюрократизировано» [5, с. 215].

В період Другої світової війни управління промисловістю СРСР характеризувалося відсутністю бюрократизму і різного роду зволікань та високою оперативністю прийнятих рішень; саме це стало характерною рисою даного управління [5, с. 218].

М. Вознесенський стверджував: «Военная экономика СССР дает богатейший опыт социалистического планирования и организации производства на предприятиях. Этот опыт должен быть тщательно изучен...» [5, с. 207].

Військова промисловість характеризувалася зростанням технічного прогресу, виробництво військової техніки безперервно удосконалювалося, впроваджувалися новітні технічні процеси [8, арк. 10].

Завдяки напруженій праці вчених, інженерів і робітників з'являлися нові зразки літаків (типи бомбардувальників, винищувачі і штурмовиків), танків, самохідних артилерійських установок, гармат, мінометів і стрілецького озброєння [1, с. 16]. Важливим досягненнями науки воєнного часу були нові мінеральні сировини, впровадження та розвиток автоматичного зварювання, створення нового промислового методу отримання кисню та ін. [1, с. 15].

Важливу роль для країни відіграло автоматичне зварювання під шаром флюсу. Саме під час роботи Інституту Електрозварювання на Уралі, були

встановлені тісні зв'язки з оборонними заводами, що дозволило якнайшвидше впровадити результати своїх досліджень у виробництво [10, арк. 28].

Тому не підлягає сумніву, що у перші роки після війни, постало питання про максимальне скорочення ручної праці і про перехід до механізації та автоматизації [10, арк. 28].

Покращення взаємодії науки та промисловості відбулося завдяки технічному прогресу в металургії, в доменному виробництві. Відбулося широке впровадження дуття, збагачене киснем, що підвищило продуктивність печей на 20% і більше [1, с. 19-20].

Під час Другої світової війни відбувся ще один перелом у виробництві – збільшення ролі ініціативи і творчої самостійності робітників. Обов'язкові для виконання інструкції, циркуляри, накази, яких було дуже мало, надавали працівникам заводу право самим на місці приймати рішення і знаходити найкоротші шляхи виконання поставлених завдань. Оскільки ініціатива всіляко заохочувалася, люди сміливо йшли на виправданий виробничий ризик, не побоюючись можливих невдач. На заводі робилося багато для того, щоб заохотити прояв ініціативи. Число різного роду ревізій, перевірок, комісій, які б відволікали працівників і створювали атмосферу страху помилок і невдач, було зведено до мінімуму. Хоча відсутність частих перевірок іноді і призводила до непорядку і порушень, але в цілому довіра до кадрів виправдовувалася покращенням виробництва. Всього за роки війни було подано 17322, а впроваджено 9136 ініціатив [5, с. 217-218].

Саме ця політика зберігалася на початковому етапі відбудови: «В качестве отдельных примеров проявление героического труда и смелой инициативы можно сказать о подъеме и установке на место без демонтажа самой мощной на Юге доменной печи № 3 Мариупольского завода «Азов-сталь», осевшей и покосившейся от взрыва; подъеме целиком, без разборки, здания газоочистки Макеевского металлургического завода, осевшего от взрыва на 2 метра; о восстановлении совершенно разрушенного взрывом мощного станového мотора Мариупольского трубопрокатного завода; о подъеме сваленных рудных бункеров на шахте им. Кирова в Криворожском железорудном бассейне и ряде других работ» [11, арк. 51].

У невійськових галузях, якщо взагалі у воєнний час можна було вести мову про існування таких, незважаючи на труднощі воєнного часу, продовжувався науково-технічний прогрес [1, с. 16].

Потужна військова промисловість створена у ході війни, стала міцною базою не тільки для економічної перемоги над Німеччиною, але вона стала також вирішальною основою для здійснення грандіозних масштабів відновлення народного господарства, звільнених районів в розпалі війни. Військова економіка, поряд із забезпеченням армії першокласною військовою технікою, отримала можливість направляти кошти на відбудову і розвиток народного господарства. [8, арк. 11]

Ще до закінчення війни розпочалося відновлення зруйнованого народного господарства [1, с. 17].

Одним із серйозних завдань відновлення народного господарства УРСР в ході самої війни було подальше зміцнення військової могутності Радянського Союзу в справі розгрому німецьких

окупантів. З тимчасовою окупацією України, Радянський Союз втратив один з важливих економічних районів, внаслідок цього якнайшвидше повернення відновлених підприємств і сільського господарства, мало величезне значення для подальшого розвитку зміцнення воєнної економіки Радянського Союзу [7, арк. 1-2].

Поряд із збільшенням об'єму виробництва, промисловість досягла за час війни значних успіхів в освоєнні нових видів промислової продукції, у справі впровадження нової більш досконалої техніки, нових високопродуктивних технологічних процесів. На підприємствах було підвищено рівень механізації і автоматизації виробництва. Військово-економічна міць країни стала основою для здійснення роботи по відновленню господарства [9, арк. 87].

26 травня 1945 р. Державний комітет оборони ухвалив рішення «Про заходи щодо перебудови промисловості у зв'язку зі скороченням виробництва озброєння». Машинобудівні і металургійні заводи переходили на випуск мирної продукції. Хімічна промисловість замість вибухових речовини почала виробляти мінеральні добрива. У грудні 1945 р. наркомату сільськогосподарського машинобудування СРСР були передані основні підприємства, які мали відповідну довоюну спеціалізацію. На базі Київського танко-ремонтного заводу організований великий завод з виробництва мотоциклів (з устаткування, вивезеного із Німеччини за репараціями). Дніпропетровський авіаційний завод почав виробляти інструменти й нестандартне устаткування для автомобільної промисловості [2, с. 113]. Проте демілітаризація промисловості здійснювалася до певної межі. Майже на кожному заводі залишилися цехи для вироблення продукції оборонного значення, у тому числі на підприємствах групи «Б» [2, с. 113-114].

«Творці бронетехніки працюючи в мирний, воєнний час, включали в конструкцію тракторів технічні ідеї, рішення, випробувані війною, на полях танкових битв. Необхідно визначити які саме зразки тракторів було розроблено за участі конструкторів танків і в чому зміст їх робіт» [3, с. 4].

«На окупованих в минулому територіях потрібно було відбудувати не лише заводи та фабрики, інфраструктуру, а й житло для робітників, селян. В цей час гостро стоїть питання не лише з робочими руками, а й з матеріалами. Для будівництва житла, виробничих корпусів інженерних споруд, потрібна була значна кількість каменю, цегли, металевої арматури і лісу. Щодо останнього, то в СРСР це насправді стратегічний матеріал, з якого не лише будували приміщення, а й виготовляли літаки і т. п. Проте добування якісного лісу відбувалось «дідівськими» методами. До певного часу з цією роботою справлялись засуджені до позбавлення волі, проте такими методами значно наростити кількість ділової деревини неможливо. Найбільш складною операцією було переміщення звалених кряжів від місця вирубки до місця переробки деревини чи місця завантаження на транспорт» [3, с. 4].

Під час Другої світової війни в СРСР було створено найкращі танки у світі, які завдяки новим конструкторським рішенням вчених-танкобудівників, значно переважали німецькі та інші зарубіжні

аналоги. Війна закінчилась, а народне господарство потребувало нової тракторної техніки [3, с. 4].

«Зважаючи на те, що машини для трелювання лісу мали використовувати в складних умовах, зрозуміло чому її розробку замовили конструкторам танків. Наказ міністра транспортного машинобудування В. Малишева передбачав розробку трелювального трактора в конструкторському бюро Кіровського заводу в Ленінграді.

Для танкобудівників створення такої машини було новою справою, причому аналогів машини в світі не існувало, тому до розробки залучались працівники інституту Гіпролісмаш та вчені Ленінградської лісотехнічної академії ім. С. Кірова. Трактор мав бути поворотним на вузькій лісосіці, проходити над пеньками та по лісових завалах тобто мати достатній кліренс. Машина мала працювати в тому числі на ґрунтах з низькою несучою здатністю. Під керівництвом Ж. Я. Котіна трактор розробили менше ніж за рік. У 1948 р. трактор КТ-12 (КТ Кіровський трелювальний) було запущено у виробництво» [3, с. 4-5].

Після перемоги у війні, конструкторські сили заводу (Танкограду) були кинуті на розробку нового трактора. До цієї роботи залучили конструктора дизельних двигунів І. Трашутіна й танкіста М. Духова. Микола Леонідович здійснював керівництво над всіма групами, детально вникав у розробку кожної деталі, вузла. Згідно з наказом директора вся відповідальність за конструювання С-80 лягала на М. Духова [4, с. 122-123].

І. Трашутін брав участь у розробці славетного двигуна В-2. Двигун КДМ-46 був першою післявоєнною роботою видатного конструктора дизельних двигунів І. Трашутіна [3, с. 8].

Висновки з даного дослідження. Таким чином, Друга світова війна стала небаченим дви-

гуном прогресу. Саме технічні здобутки під час війни дали змогу не лише перемогти Німеччину, а в розпал війни розпочати відновлення народного господарства УРСР. Завдяки тісному зв'язку промисловості та науки була створена унікальна система управління економікою, що привело до підвищення ефективності та впровадження нової техніки. Причиною зростання ефективності підприємств стало створення могутнього промислового об'єднання, наприклад, знаменитий Танкоград, який виник в ході об'єднання наукового і виробничого потенціалу евакуйованого Харківського моторного заводу № 75 і Ленінградського Кіровського заводу та Челябінського тракторного. Основними його цілями було забезпечення війська зброєю для перемоги, а також створення нової техніки та покращення виробництва. Отриманий досвід у військовий час був використаний вченими в мирних цілях для відбудови та введення на мирні рейки промисловості. Наприклад, досвід отриманий в будівництві танків, був використаний для створення нових зразків тракторів, за рахунок отриманих знань у конструюванні танкового двигуна В-2, був розроблений тракторний двигун КДМ-46.

Отже, на початковому етапі відбудови народного господарства УРСР за основу була взята військова галузь та методи її управління, все це разом дало потужні стартові позиції для відбудови, бо науковці і конструктори та звичайні робітники шукали спосіб як найшвидше відродити народне господарство. Саме період війни та відбудови характеризується майже повною відсутністю бюрократії. Але, на жаль, ставка на військову промисловість мала і негативні наслідки для відбудови країни, все це призвело до відставання від країн Заходу.

Список літератури:

1. Бубнов И.Н. Научно-технический прогресс в СССР за 60 лет / И.Н. Бубнов. – М., 1978. – 64 с.
2. Литвин В.М. Україна у першому повоєнному десятилітті (1946-1955) / В.М. Литвин. – К.: Видавничий дім «Літера», 2004. – 240 с.
3. Лупаренко Г.В. Внесок конструкторів танків в розробку тракторної техніки / Г.В. Лупаренко // Дослідження з історії техніки. Збірник наукових праць. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2010. – Вип. 12. – С. 3-12.
4. Сергійчук В.І. Микола Духов. Серія біографічних творів, життя славетних / В.І. Сергійчук. – К.: Поліграфкнига, 1975. – 160 с.
5. Сергійчук В.І. Танковий король Росії / В.І. Сергійчук. – К.: Ничлава, 2005. – 236 с.
6. Чадаев Я.Е. Экономика СССР в годы Великой отечественной войны(1941-1945 гг.) / Я.Е. Чадаев. – М.: Мысль, 1985. – 494 с.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 4620, оп. 3, спр. 1, 8 арк.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 4620, оп. 3, спр. 3, 11 арк.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 4620, оп. 3, спр. 8, 243 арк.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 23, спр. 864, 235 арк.
11. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 23, спр. 1847, 243 арк.

Ващенко С.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЕ ДОСТИЖЕНИЯ ВОЕННОЙ ПОРЫ КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР ВОССТАНОВЛЕНИЯ НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА УССР (1943-1950 ГОДА)

Аннотация

В работе исследуются причины использования научно-технических достижений военной поры для нужд народного хозяйства УССР. Раскрывается влияние и значение военной промышленности на развитие науки, использование этих достижений для нужд восстановления народного хозяйства. В период Второй мировой войны произошел значительный научный взлет, который привел к большому количеству открытий. Также раскрываются принципы управления промышленностью и заводами во время войны на примере Наркомата танковой промышленности и заводом Танкоград. Именно упрощение системы управления во время войны привело к подъему научной мысли и подъема движения инициативности. Все это должно было быть использовано в процессе восстановления народного хозяйства.

Ключевые слова: восстановление, война, военная промышленность, достижения, народное хозяйство.

Vashchenko S.V.

Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University

SCIENTIFIC AND TECHNICAL ACHIEVEMENTS OF WARTIME AS THE KEY FACTOR OF REBUILDING THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINIAN SSR (1943-1950)

Summary

The paper examines the reasons of the use of scientific and technological achievements of wartime for demands of rebuilding the economy of USSR. It reveals the impact and importance of the military industry at the development of science, the use of these achievements for the purpose of building the economy. During the Second World War there was a significant scientific rise that led to great amount of discoveries. Also the principles of administrating of industry and factories during the war at the example of Commissariat tank industry and plant Tankograd are disclosed. This simplification of administrative system during the war led to the rise of scientific thought and the movement initiative. All this was to be used in the process of rebuilding the economy.

Keywords: reconstruction, war, military industry, achievements, economy.